

Magyarország legújabbkori történelme lengyel nyelven

Jerzy Robert Nowak: Węry 1939—1974. Második, átdolgozott és kiegészített kiadás. Wiedza Powszechna kiadása, Warszawa 1975. 268 l.

A Magyarország legújabbkori történetével foglalkozó csekély számú külföldi munkák között Jerzy Robert Nowak könyve különleges figyelmet érdemel. Az OMEGA sorozatban napvilágot látott tudományos népszerűsítő összefoglalás kedvező visszhangját mi sem bizonyítja élenkebben, mint az, hogy a szerző elnyerte vele a lengyelországi Nemzetközi Kapcsolatok Intézete első díját. Foglalkozott a könyvvel a magyar kritika is (Századok 1974. 1. sz.). Most pedig az átdolgozott, bővített magyar kiadást olvashatjuk.

Már-már izgalmas egy ilyen rólunk idegeneknek szóló kortörténeti summázás. S noha egy történeti összefoglalásnak, ha nem teljesen publicisztikai síkon mozog, nem éppen az izgalmasság a fő értékmérője, mégis érdemes megemlíteni, mert a könyv írója a tájékozott külföldi kutató szemével nézi hazánk legújabbkori történetét; többnyire nem éri be másodrendű források adataival, hanem szinte részese a még eleven, maig ható történelmi folyamatnak. A szerzőnek ez a „testközelsége” érződik a munka lapjain. Nowak gyakran megfordul nálunk, mint diplomata hosszabb időt töltött az országban, sok személyes kapcsolatot létesített, nem egy jeles írónkkal s politikusunkkal volt módja egy-egy kérdést megbeszélni. Segítette a tájékozódásban az a körülmény is, hogy kortörténészként ismeri Európa eltelt fél évszázadának változásait is.

Mindez bizonyos garanciát nyújt az általa vázolt összkép tárgyilagosságához, az arányok érzékeltetéséhez. Nowak igyekezett táv tartani magát a sablonoktól, s ez jobbra sikerült is neki. Könyvében az őszinteség előkelő helyet kap. Óvatossága csak ott üt közlik ki, ahol nem lát megnyugtató választ a kérdéseire; ilyenkor az önálló értékelést valamelyik magyar politikus vagy író nyilatkozata helyettesíti. A szerző által gyűjtött gazdag sajtóanyagban akad is megfelelő nyilatkozat.

A könyv legjobban sikerült részei az 1939-cel kezdődő fejezetek. Az előzmények tárgyalásánál néhány pontnál vitába lehetne szállni a szerzővel. Így pl. a könyv írója a régi Magyarországról szólva a szlávok és románok „kíméletlen magyarosításá”-ról ír, de helyesebb lett volna magyarosító törekvésekről beszélni. A szerző szerint 1918 után Magyarország minden szomszédjával összekülönbözött, ez azonban nem áll, mert az Osztrák Köztársasággal nem volt konfliktusa. Túlságosan sötét képet fest a szerző a két világháború közti magyarországi szellemi életéről, melyet megnyomorítottoknak lát; jóllehet a forradalmi és demokratikus hang nem csak az emigrációban, de idehaza is sűrűn felcsendült. Nem igen lehet egyetérteni azzal sem, hogy a szerző a nemességet azonosítja a középosztállyal, sőt „történelmi középosztály”-ról beszél.

Az ilyen apró pontatlanságokat azonban háttérbe szorítja az a biztonság, amellyel a szerző a második világháború történetében mozog. Mintaszerűen tárja fel elsősorban a magyar külpolitika belső ellentmondásait, a német birodalomhoz való viszonyt, az egyes magyar kormányok diplomáciai lépéseit s ezek rugóját s a hivatalos politika ellenzékét. Mindezt a legújabb nemzetközi történeti irodalom felhasználásával. E fejezetek alkalmasak arra, hogy a lengyel olvasó tájékozódást szerezzen Magyarország második világháború alatti történetének kardinális kérdéseiről.

A lengyel szerző nem feledkezett meg arról sem, hogy külön fejezeteket szenteljen a magyar—lengyel politikai kapcsolatoknak, melyek a második világháború időszakában a két nemzet korábbi összefogásainak méltó folytatását jelentették. Nem hiányzik a könyvből a közös haladó hagyományok felsorakoztatása. A szerző nyomatékosan aláhúzza Teleki Pál szerepét a lengyelek kímélésében, de hozzáteszi, hogy mind Teleki mind Kállay esetében a lengyel-barátság egyfajta alibi kívánt lenni az angolszász kapcsolatok megőrzésének jegyében. Foglalkozik a szerző a német haderő magyarországi átvonulásának megtagadásával és Henryk Batowskival egyetértően emeli ki ennek nagy jelentőségét a lengyelek további sorsa szempontjából. Az eddigi lengyel és magyar kutatások minden fontosabb adatát együtt találjuk a könyvben a háború alatti magyar—lengyel kapcsolatokról. Örömmel látjuk, hogy a magyarországi lengyel menekültek sorsára vonatkozó kutatások fokozatosan terjednek és találják meg a népszerűsítés tágabb csatornáit a közönség felé. Nowak könyvének adatai és a felhasznált irodalom is arra utalnak, hogy a kutatás e téren már túljutott a kezdeti fokon, s ha a szintézis még nem érlelődött is meg, de máris sokat tudunk a menekültek magyarországi életéről, szervezeti formáikról, kapcsolataikról mind a magyar lakossággal és a hatóságokkal, mind pedig a külfölddel. A könyv megerősíti azt a véleményt, hogy a második világháború idején Magyarország a lengyel hazafias mozgalmak egyik központja volt, a konspirációs munka szálai innen vezettek Lengyelországba s a nyugateurópai lengyel szervezetekhez is. Kevésbé volt eddig ismeretes a közvélemény előtt, hogy 1939 ősze után nálunk két egymástól független lengyel központ működött: az egyik, az ún. Katonai Bázis 1939 decemberében alakult meg s a menekültek katonai konspirációs akcióit szervezte, míg a másik, az 1940 májusában létrejött Őrhely a lengyel politikai főparancsnokságnak volt szerve. A Katonai Bázis közvetlenül a főparancsnokságnak, 1943 nyarától a Hazai Hadsereg parancsnokságának volt alárendelve. A politikai Őrhely a lengyelországi politikai szervezetek és a londoni kormány között tartott fenn kapcsolatot. (Ebben a munkában jutott kiemelkedő szerep Wachlaw Felczaknak, a krakkói egyetem jelenlegi professzorának, a Historia Węgier szerzőjének és Paweł Zaleskinek.) A két fontos konspiratív szervezet történetét első ízben olvastuk egy népszerű, ötezer példányban megjelent összefoglalásban. Ugyancsak érdekes fejezet szól a lengyelországi partizánmozgalom magyar kapcsolatairól.

A felszabadulás utáni magyar történelem rövid összefoglalása nem kis feladat volt, de a szerző lényegében jól arányosította a politikát a gazdasággal és a kultúrával. A koalíciós időszak sikereivel szembeállítja a személyi kultusz időszakát, a későbbi magyar pártdokumentumok alapján hangsúlyozza Rákosi felelősségét. Némi egyoldalúság mutatkozik meg abban, hogy a szerző elmulasztja az ún. személyi kultusz időszakát nemzetközi összefüggéseiben érzékeltetni, kiemelve a hasonló vonásokat a lengyel, a román, a csehszlovák, a bolgár történelemben. Magyarország így némileg elszigetelt állapotban tűnik fel az olvasó előtt. Tiszteletreméltó az a nyíltság, amellyel a lengyel szerző az 1956-ot megelőző hibákat tárgyalja. Hasznos és találó az az összefoglalás, amely a hatvanas évek magyar problémáit világítja meg kiemelve a két frontos harc és a népfrempolitika nagy eredményeit.

A gazdasági és társadalmi életet jellemző változások mellett a szerző foglalkozik az ideológia kérdéseivel is, sőt ezt látható előszeretettel teszi. Érdeklí az irodalom, a művészet, a tudományos gondolkodás, figyelmet fordít a nacionalizmus ellen nálunk kibontakozott harcnak, foglalkozik egyes tudósok, írók életpályájával is, s az ilyen részekben szóhoz jut egyéni tájékozottsága is.

A kitűnő összefoglalás 1974-gyel zárja az eseményeket. De korunk, ezen belül a magyar társadalom is oly viharos ütemben fejlődik, változik, hogy nem csodálkoznánk, ha a folytatást is nemsokára kézhez vennők — egy harmadik kiadás formájában.

Kovács Endre